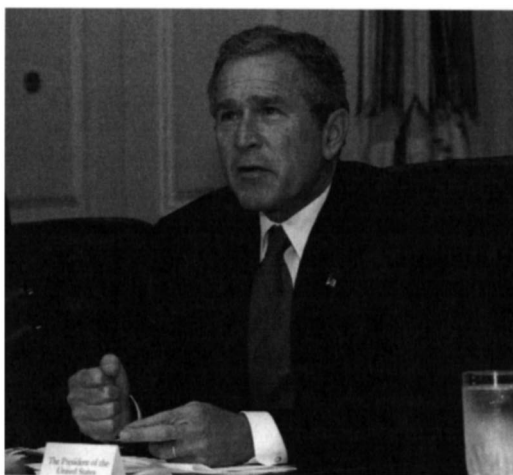

Zorgpraktijken als systemen die ongelijkheid reproduceren

Een gesprek met Joan Tronto

In het vorige nummer *Tussen herinnering en monument. 25 jaar Tijdschrift voor Vrouwen/Genderstudies* kwamen prominente figuren uit het Nederlandse Vrouwenstudies-landschap aan het woord¹. Zij stelden enkele grondslagen van het vakgebied Vrouwen-/Genderstudies ter discussie. Een van de voortdurende uitdagingen, en tegelijkertijd ook een van de gevoelige punten, is en blijft grenzen overschrijden. In het jubileumnummer werd een aantal van deze grenzen benoemd: het eigen ervaringsperspectief versus etnische, seksuele of leeftijdsdiversiteit, het wezenlijk interdisciplinaire karakter van Vrouwenstudies en Genderstudies, en de aandacht voor mannelijkheid. Dit artikel zet het debat voort door *geografische* grenzen te overschrijden.

Joan Tronto is hoogleraar politieke wetenschappen, verbonden aan Hunter College, City University of New York. Haar grensoverschrijdende activiteiten en haar vele reizen, ook in Europa, maken haar tot een bevoorrecht observator van wat in het genderveld gaande is. Joan Tronto is gepokt en gemazeld door filosofisch en politicologisch denken en heeft daarbij een uitgesproken open en brede kijk op de wereld. Ter introductie van Joan Tronto en om haar uitspraken goed te kunnen plaatsen, zal ik eerst enkele kernelementen uit haar denken toelichten. In een tweede deel volgt het interview, dat aansluit bij de grote vragen uit recente nummers van *Tijdschrift voor Genderstudies*.

De onderzoeksinteresses van Tronto liggen op het terrein van Amerikaanse politiek, Vrouwenstudies alsook politieke en ethische theorievorming. In haar onderzoek en onderwijs opteert Tronto voor een sterk interdisciplinaire aanpak. Haar ideeën over zorgethiek krijgen wereldwijd aandacht. In 1987 publiceert ze een spraakmakend artikel in *Signs* onder de titel *'Beyond gender difference to a theory of care'*. Vijf jaar later volgt een monografie over deze thematiek: *Moral boundaries. A political argument for an ethic of care*. Deze en andere publicaties groeien uit tot referentiewerken voor wie theoretisch reflecteert op 'zorg'.

De wijze waarop het thema 'zorg' zijn intrede doet in het wetenschappelijke landschap, illustreert mooi tot welke verwezenlijkingen Vrouwenstudies/Genderstudies in staat is. Het

is geen toeval dat tot enkele decennia geleden 'zorg' amper voorwerp van wetenschappelijke reflectie is. Omdat 'zorg' verbonden wordt met vrouwelijk zorgen, blijft het als thema nagenoeg buiten het blikveld van mannelijke wetenschappers. De tweede feministische golf en de opkomst van Vrouwenstudies brachten hierin verandering. De wetenschappelijke studie van 'zorg' weerspiegelt bovendien diverse accenten herkenbaar uit feministische theorieën. Deze variëren van zorg als praktijk van vrouwen, met accent op het anders-zijn van vrouwen en mannen, en het hele essentialisme/sociaal construct-debat, tot machtsverschillen tussen vrouwen, geanalyseerd op basis van zorghandelingen.

Een van de grote verdiensten van Tronto is dat ze het hele zorgdebat, zoals dat ontstond uit de Kohlberg-Gilligan-polemiek, op een meer maatschappelijk niveau brengt. De wortels van de polemiek, waaruit het zogenaamde 'zorg-ethische debat' zou groeien, liggen bij ontwikkelingspsycholoog Laurence Kohlberg, die in navolging van onder anderen Piaget een analytisch model van 'stadia in morele ontwikkeling' ontwierp, gebaseerd op een grootschalig onderzoek waarbij meer dan 10.000 jongens betrokken waren. Deze adolescenten kregen een casus voorgelegd met daarin verscholen een moreel dilemma. Een bekend voorbeeld is dat waarin gevraagd wordt of een man die geen geld heeft bij een apotheek een geneesmiddel mag stelen voor zijn doodzieke vrouw. De jongens moesten eerst met een eenduidig ja of nee antwoorden en daarna hun antwoord beargumenteren. Op basis van deze antwoorden ontwikkelde Kohlberg zes stadia in morele ontwikkeling, waarbij het hoogste stadium dat is waarin mensen abstract en universeel kunnen denken. De man mag het geneesmiddel stelen, want het leven van een mens heeft meer waarde dan materiële goederen, maar hij zou het geneesmiddel niet enkel voor zijn eigen vrouw moeten stelen, maar ook bereid moeten zijn dit te doen voor onbekende andere noodlijdende mensen...

Later betrok Kohlberg ook vrouwelijke respondenten in zijn onderzoeksgroepen. In zijn analyses scoorden zij systematisch lager dan jongens en bereikten ze zelden het hoogste niveau van abstract, moreel redeneren. Carol Gilligan, wetenschappelijk medewerker van Kohlberg, stelde kritische vragen bij dit gegeven en ging op zoek naar een verklaring. Ze peilde onder andere de gevolgen van een eenzijdig-mannelijk theoretisch denkpatroon van Freud via Piaget tot Kohlberg. Bovendien bracht ze aan het licht dat haar leermeester in de eerste fase van zijn onderzoek enkel mannelijke respondenten had opgenomen, maar nadien wel het analyseschema dat hij toen had ontwikkeld, gebruikte om de antwoorden van de meiden te classificeren. Gilligan stelde vervolgens de vraag of meisjes en vrouwen mogelijk een andere weg volgen in hun moreel redeneren. 'Als de apotheker en de man voldoende lang met elkaar in gesprek blijven, vinden ze misschien wel een haalbare oplossing en moet er niet gestolen worden...' Vrouwen zouden in hun ethisch wikken en wegen de relatie veel sterker laten doorwegen. De publicatie van Gilligan leidde tot een explosief aantal reacties, zowel van voor- als tegenstanders. Haar onderzoek werd methodologisch onder vuur genomen. Ook kreeg Gilligan het verwijt van essentialisme: ze zou vrouwen opnieuw fixe-

ren in (zorg)relaties of al te sterk accent leggen op interpersoonlijke aspecten. Langzaam maar zeker raakte een vals dilemma verstrikt in de discussie: universele ethiek versus zorgethiek, alsof een keuze voor of tegen één van beide zich noodzakelijkerwijze opdrong. Bovendien maakte een vertaalkwestie het geheel in het Nederlandse taalgebied nog ingewikkelder: de vertaling van 'ethics of care' naar 'zorgethiek' suggereerde dat dit denken vooral voor de zorgsector was bestemd.

Zonder blind te zijn voor de sterke interpersoonlijke dimensies die zorgrelaties kleuren, brengt Joan Tronto vooral de maatschappelijke, politieke en beleidsmatige component van zorg onder de aandacht. Ze kijkt naar zorgpraktijken als systemen die ongelijkheid reproduceren. Geïnspireerd door haar werk hebben velen inmiddels het vier-fasen-model dat zij samen met Berenice Fisher uitwerkte, nader geanalyseerd. De eerste fase wordt gekenmerkt door 'caring about' en behoeft aandachtige mensen die zorgnoden kunnen detecteren. In een tweede fase wordt het beleid uitgetekend dat een antwoord moet bieden op de eerder gesignaleerde zorgbehoefte. Deze fase vooronderstelt verantwoordelijkheidszin. Beleid en concrete zorghandeling vallen meestal niet samen. De concrete zorghandeling is weer een afzonderlijke fase in het gehele zorgproces die van de zorgverstreker specifieke competenties vergt. Tronto en Fisher wijzen er op dat in veel analyses van zorg-denken het perspectief van de zorgontvanger buiten het blikveld blijft. Nochtans is dit perspectief bijzonder belangrijk: uit de reactie van de zorgontvanger op de geboden zorg kan duidelijk worden of de wijze waarop een bepaalde zorgbehoefte wordt beantwoord, adequaat en voldoende is. Sensibel zijn voor dit antwoord acht Tronto belangrijk. Tronto verheldert niet enkel dat aan deze vier onderscheiden fases in het zorgproces een specifieke attitude is verbonden, maar legt ook de uitgesproken gendercomponent ervan bloot. Een eenvoudige denkoefening is illustratief. Men kan een willekeurige

zorgpraktijk voor ogen nemen. Snel zal blijken dat beleid, ook inzake zorg, vaak door mannen wordt uitgetekend, terwijl de concrete zorghandelingen een 'vrouwenzaak' zijn. Conclusie: ook al wordt de notie 'zorg' sterk met vrouwelijkheid verbonden, toch reproduceren concrete zorgpraktijken maatschappelijke genderongelijkheden. Niet enkel Tronto's aandacht voor de gendercomponent van zorg bevat een scherpe cultuurkritiek, ook haar aandacht voor de zorgontvangers stelt het heersende autonomie-denken van de westerse samenleving in een kritisch licht. Wie vandaag zorgverlener is, kan morgen zorgontvanger zijn.

Tronto positioneert zich als een 'handelingsgeoriënteerd theoreticus': ze reflecteert over zorgpraktijken. Dit betekent dat de context waarbinnen zorgpraktijken zich afspelen, deel vormen van haar analyses, die bijgevolg kunnen uitgroeien tot kritische stellingnames ten aanzien van het beleid in bepaalde organisaties of landen. Haar denkwerk groeit uit tot een schoolvoorbeeld van de wijze waarop theoretische reflectie concrete maatschappelijke praktijken kan doorgronden, alsook de fundamenteen en (impliciete of expliciete) vooronderstellingen ervan kan blootleggen.

Joan Tronto is geen onbekende in Nederland en Vlaanderen. Ze was bijvoorbeeld in 1994 te gast op het lustrum van de Utrechtse Universiteit voor Humanistiek en analyseerde bij die gelegenheid een Nederlands overheidsdocument waarin keuzes inzake gezondheidszorg centraal staan². Vrij snel na de publicatie van *Moral boundaries* nam een aantal auteurs, zoals Henk Manschot, Marjan Verkerk, Selma Sevenhuijsen en Annelies van Heijst, haar denken als basis van reflectie. In die eerste periode werd vooral de betekenis van Tronto voor politieke en ethische theorievorming dieper doordacht. In een latere fase volgde de vertaalslag naar concrete beroepsvelden, zoals verpleegkunde³. Zorg als beroepsactiviteit werd bijvoorbeeld ook opgenomen in glazen-plafond-berekeningen: in 1999 kwamen De Olde

en Slinkman in hun studie over de dikte van het glazen plafond voor een aantal maatschappelijke sectoren in Nederland tot de volgende conclusie: de gezondheidssector zette, in vergelijking tot andere maatschappelijke sectoren, nog een relatief gunstig resultaat neer: 22%, met 100 als referentie voor een maximaal glazen plafond. Ze noteerden 62% vrouwen in groeifuncties en 48% vrouwen in het hoger management.

In de analyses van Joan Tronto komen genderaspecten, socio-economische vragen en etnische dimensies steeds sterker samen aan de orde. Ze poogt zorgpraktijken te doorgronden vanuit dit complex samenspel van factoren. Gaandeweg leiden haar zorganalyses tot doordenken over de vraag wie verantwoordelijk is voor de onrechtvaardige, onbedoelde gevolgen van situaties. Ze hekelt het gegeven dat witte middenklassevrouwen hun persoonlijke emancipatie kunnen realiseren door zorgtaken in de privé-sfeer af te schuiven op afro-Amerikaanse of latino-vrouwen. Met z'n lange werkdagen, lage lonen, ontheemdheid en fysieke afstand tot de eigen cultuur, beschouwt ze het 'Nanny-fenomeen' als een belangrijke uitdaging voor feministische denkers in de VS, zoals weergegeven in haar artikel in *Hypathia* (2002). In een interview met de Vlaamse krant *de Morgen*, gepubliceerd in juli 2003, zegt Tronto onomwonden: 'Tweeverdieners zijn de nachtmerrie van het feminisme'. Ze verzet zich tegen de gedachte dat carrièrevrouwen zich een weg uit sekse-onderdrukking banen op de rug van andere vrouwen. Een aantal 'traditionele' denkpistes uit feministische theorievorming komt daarbij aan de orde. Vooreerst is er het onderscheid privaat-publiek. Zorgtaken, onzichtbaar tussen de muren van een woning, worden uitbesteed aan (vaak inwonende) 'nannies', hulpen in de huishouding, die weinig erkenning genieten voor hun werk en veel uren werken, onder een kwetsbaar (of zonder) contract. Naast de publiek-privaat-dichotomie geeft deze kwestie ook aanleiding tot reflectie over een ander oud strijdpunt, met name 'zus-

terschap' of (vermeende) solidariteit onder vrouwen. Meestal is de witte 'vrouw des huizes' de opdrachtgeefster. Ze bezit bijgevolg macht over de kwaliteit van leven van de nanny. Bovendien kan er competitie ontstaan tussen beide vrouwen over de liefde en aandacht van de kinderen. Vertrekkend van dergelijke concrete ongelijkheden in zorgpraktijken denkt Tronto dieper na over de theoretische en meer fundamentele vragen die hieronder verscholen liggen, zoals de vraag naar medeplichtigheid en onbedoeld kwaad. Vanuit een analoge bekommernis analyseert ze bijvoorbeeld ook het huisvestingsbeleid voor ouderen. Mede geïnspireerd door filosofe Margaret Walker formuleert Tronto een proeve tot antwoord.

In onderstaand interview komt een aantal van deze zorgdimensies aan bod. Maar de vraagstelling sluit vooral aan bij thema's uit de jubileumbundel en ze is hier met name georiënteerd op kernvragen inzake feministische theorievorming, alsook op de mogelijkheden/beperkingen hiervan in een onderwijscurriculum van vandaag. Met dergelijke vragen wordt Tronto in haar dagelijks werk geconfronteerd: ze leidt momenteel haar departement, wat bijzondere aandacht voor beleidsvraagstukken met zich meebrengt. Dat Joan Tronto een geëngageerd wetenschapper is, die het maatschappelijke debat niet schuwt, zal snel duidelijk worden. Op het ogenblik van de vraagstelling, december 2004, waren de presidentsverkiezingen in de VS net achter de rug. De zorg om wat de tweede regering Bush zal betekenen voor het binnen- en buitenlands beleid, klinkt door in de antwoorden.

Wat zijn volgens jou de grootste uitdagingen voor het hedendaagse feminisme?

Bij het begin van de tweede feministische golf leek alles heel helder: vrouwen werden onderdrukt en dat was onrechtvaardig. Vandaag echter vereist de logica van onderdrukking dat feministen een veel complexere analyse maken, gebaseerd op een complexer wereld-

beeld. Het is moeilijk om de focus te leggen op twee dimensies. Er is enerzijds de blijvende ongelijke en onrechtvaardige behandeling van vrouwen. Maar ook de wijze waarop andere vormen van onderdrukking en onrechtvaardigheid de behandeling van vrouwen doorkruisen, behoeft aandacht. Vrouwen zijn vaak medeplichtig aan hun eigen onderdrukking en aan de onderdrukking van anderen. Bovendien is het nog steeds onduidelijk welke toekomstvisies feministen hebben en delen niet alle feministen eenzelfde visie. Dit punt vraagt veel meer debat.

Hoe evalueer je de naamsverandering van Vrouwenstudies naar Genderstudies? Volgens sommigen is het een winstpunt, anderen beschouwen het als het verlies van 'het intellectuele wapen van de feministische sociale beweging'. Waar positioneer je jezelf in dit debat?

Deze vraag veronderstelt ten dele dat we nadenken over het verschil tussen Vrouwenstudies en Genderstudies. In beide gevallen is het belangrijkste disciplinair uitgangspunt hetzelfde: we kunnen geen enkel menselijk fenomeen – inclusief menselijke interpretaties van de natuur – ten volle begrijpen zonder analyse vanuit een genderperspectief. Ik behoud voor mijn eigen programma de benaming 'Vrouwenstudies', omdat ik geloof dat 'Vrouwenstudies' de origine van het studiegebied recht doet. Maar Genderstudies is als benaming even geschikt.

Beschouw je Genderstudies als een intellectueel wapen van sociale bewegingen? Indien ja, welke implicaties heeft dit voor de onderzoeker? Verwacht je van de onderzoeker dat hij of zij betrokken is bij maatschappelijke acties en beleidsvoering?

Ik beschouw Genderstudies als wetenschappelijke discipline op zich niet als een intellectueel wapen van sociale bewegingen. Wel ben ik er van overtuigd dat mensen, eenmaal bewust van gendereffecten, een andere kijk op de wereld ontwikkelen. Of anders geformuleerd: in zoverre onwetendheid de grootste vijand is van rechtvaardigheid, verschijnt Genderstudies als

wetenschappelijke discipline, net als de meeste andere vormen van wetenschappen, als een vijand van onwetendheid, van het eenvoudig aanvaarden van de wereld zoals ze is.

Dit betekent dat ik nooit een politieke maatstaf naar voren zal schuiven om de waarde van werk op het domein van Genderstudies te beoordelen. Als een wetenschapper zich bijvoorbeeld wenst toe te leggen op een studie over de ontwikkeling van 'masculiniteit' in klassieke teksten, dan is dat prima. Anderzijds vind ik het belangrijk dat sommige onderzoekers op het domein van Vrouwenstudies/Genderstudies hun werkzaamheden een meer direct politiek en sociaal karakter toekennen en dat ze de formulering van beleidsaanbevelingen als een kerntaak beschouwen.

In mijn eigen werk ga ik uit van een meer geëngageerde kijk op de rol van politieke wetenschappen, Vrouwenstudies/Genderstudies. Ik geloof niet in een neutrale opstelling. Ik geloof sociale-wetenschappers niet wanneer zij claimen waardenneutrale analyses te maken. Hun werk wordt sterk bepaald door een context van specifieke standaarden die uitmaken wat 'normale' wetenschap is, gebaseerd op normatieve vooronderstellingen. Soms lijkt het alsof enkel onderzoekers in Vrouwenstudies partijdig wetenschap beoefenen. Andere onderzoekers, wier visie conform is aan wat de samenleving vooronderstelt, gaan er van uit dat zij op de juiste en ware wijze naar de wereld kijken. Maar iedere positie kan worden uitgedaagd. Dat Vrouwenstudies de status quo en de algemeen aanvaarde wetenschappelijke ideeën uitdagen, is des te beter voor onze intellectuele wereld.

Je reist veel en geeft geregeld gastlezingen in Europa. Ervaar je verschillende accenten in de theoretische genderbenaderingen uit Europa en de VS?

Dit vind ik een moeilijke vraag. Algemeen gesproken meen ik dat er tussen feministen in Europa en in de VS een gelijklopende scheidslijn is, gemarkeerd door het postmodernisme. Mensen die postmoderne inzichten in de kern

van Genderstudies plaatsen, hebben een andere benaderingswijze. Dit onderscheid lijkt me vooral te maken te hebben met de basisopleiding van de onderzoekers. Wetenschappers die opgeleid zijn in geesteswetenschappen kiezen gemakkelijker dan mensen uit de sociale wetenschappen voor postmoderne benaderingen.

Daarentegen stel ik in mijn eigen onderzoeksveld 'zorg als menselijke activiteit', werkelijk grote verschillen vast tussen de VS en Europa. Omdat de meeste Europese landen een traditie kennen van sociale solidariteit, met als centrale gedachte dat zorg een publieke aangelegenheid is. De Verenigde Staten staan vijandig tegenover het basisuitgangspunt van een dergelijke optie, met name dat zorg als waarde thuis hoort in het publieke domein.

Hoe onthalen jonge mensen in de VS vandaag Genderstudies? Hoe probeer je te bereiken dat, als ze niet erg enthousiast zijn, ze zich toch gaan interesseren voor je onderzoeksthema's die in het onderwijs ter sprake komen?

Over het algemeen vinden jongeren in de VS Genderstudies niet relevant of achterhaald. Ze denken dat alles wat met gender te maken heeft vandaag goed geregeld is. Hoe kan je hen dan toch stilaan duidelijk maken dat er nog steeds genderongelijke structuren zijn? Bijvoorbeeld door hen te confronteren met denktradities die getuigen van vijandigheid tegenover vrouwen. Of door hen te tonen hoe de media zeer consistent vooroordelen ten aanzien van vrouwen vertolken. Of door te illustreren waar en hoe ervaringen van mannen nog steeds normatief zijn.

Als ik mijn cursus 'Inleiding Vrouwenstudies' doceer, vraag ik de studenten bij wijze van start om een vrouw uit een andere generatie te interviewen. Bijna alle studenten hebben dan een gesprek met hun moeder. Door dat gesprek realiseren ze zich in welke mate genderattitudes stilaan gewijzigd zijn. Meestal horen ze hun moeders dan ook vertellen over wat ze moesten opofferen of opgeven. Of dat ze iets deden wat hun ouders echt niet wilden. In een

tweede denkoefening moeten studenten een genderanalyse leren maken van gedrukte advertenties. Ze brengen advertenties mee naar de les en lezen de daarin vertolkte genderboodschappen voor. Tegen de tijd dat zo ongeveer de helft van de studenten aan de beurt is geweest en ze steeds dezelfde boodschap hoorden, beginnen ze te beseffen dat er iets fundamenteels en structureels gaande is. Het besef dat ze gemanipuleerd worden, maakt hen boos.

Wat zijn volgens jou belangrijke thema's in feministische theorievorming van de nabije toekomst?

Een goede maar ook moeilijke vraag! Vooreerst, op het theoretisch niveau, zijn er de problemen inzake medeplichtigheid en handelen. Hoe kan je de positie waarin je je bevindt wijzigen, zodat je er zelf beter van wordt zonder dat dit anderen schade berokkent? Het is een erg moeilijke vraag, die een verdere verkenning van de morele psychologie vergt. Het betekent naar mijn mening ook de betekenis van geschiedenis voor ons hedendaags handelen te begrijpen. Bijvoorbeeld, als witte, hooggeschoolde, beroepsactieve middenklassevrouwen de hoogste geleidingen van hun loopbaan kunnen bereiken, omdat ze het werk thuis uitbesteden aan vrouwen die ze onaanvaardbaar lage lonen betalen, is het dan een stap vooruit voor vrouwen? Ik blijf er bij dat hier uitbuiting in het spel is. Vandaar mijn stelling dat Genderstudies filosofisch onderzoek vraagt naar de aard van medeplichtigheid en onbedoeld kwaaddoen.

Margaret Walker spreekt over 'moreel herstel' als mensen willen compenseren voor foute handelingen uit het verleden. Claudia Card probeert haar publiek uit te nodigen om zichzelf te situeren in wat Primo Levi 'de grijze zone' noemt. Denkers als Gayatri Spivak vragen aan westerlingen om te reflecteren over hun betrokkenheid bij wereldwijde processen als globalisering. Een dergelijke filosofische vraagstelling impliceert tevens een fundamentele en

brede kennis van de wijze waarop mensen wereldwijd in heel diverse situaties leven...

Om die reden wil ik als tweede thema van de toekomstige theorievorming, het volgende aanhalen: het begrijpen van de plaats van vrouwen wereldwijd wordt alsmear belangrijker. Dit belang groeit omdat de mogelijkheden om vragen op supra-nationaal niveau te beantwoorden, alsmear toenemen. Bestaat er een interpretatiekader dat ons in staat stelt de verschillende posities van vrouwen te begrijpen en te waarderen, zonder te vervallen in relativisme? Ik ben ervan overtuigd dat mensenrechten ons helpen bij het beantwoorden van deze vraag, maar we moeten dieper doordinken over de vragen wat 'mensenrechten' voor vrouwen betekenen.

Ten derde moeten we terugkeren naar de vraag over de doelstellingen van de feministische bewegingen. Ik ben ervan overtuigd dat de volgende doelstellingen daadwerkelijk universele menselijke doelen zijn: iedereen verdient goede zorg in zijn of haar leven; iedereen verdient het deel te hebben aan zorgtaken voor mensen in de eigen omgeving, zorgtaken die zin en betekenis geven aan iemands leven; en iedereen verdient het deel te hebben aan publieke, maatschappelijke processen, waarin bepaald wordt hoe deze beide dimensies – zorgen voor en zorg ontvangen – vorm krijgen. Ook al zijn dit universele menselijke doelen, toch zijn concrete zorgactiviteiten tegelijkertijd sterk bepaald door een aantal factoren, waaronder de specifieke cultuur en de persoonlijkheid van mensen.

Hoe belangrijk zijn Mannenstudies momenteel in de Verenigde Staten?

Het aantal cursussen over masculiniteit groeit, maar alles bij elkaar blijft het toch eerder beperkt. Studenten die voor deze cursussen kiezen, zijn doorgaans nieuwsgierig naar het denken over de wijze waarop ook de levens van mannen sterk beïnvloed worden door genderstructuren waarin ze verwacht worden te functioneren. Deze inzichten zijn bijzonder

belangrijk voor mannen die zich uit deze patronen willen losmaken.

Hoe beoordeel je de aandacht voor gender-vraagstukken en gelijke-kansenprogramma's in jullie samenleving vandaag? Zijn we echt de 'oude generatie van steeds klagende vrouwen' geworden, zoals sommigen beweren?

Een deel van de diepe politieke scheidslijn in de VS draait om gendervraagstukken en allerhande gelijke-kansenprogramma's. Toen Ronald Reagan probeerde *affirmative action* af te schaffen, stootte hij niet enkel op weerstand van feministen, maar ook uit het bedrijfsleven. In die sector had men immers gezien dat de voordelen van positieve actie alle werknemers ten goede komen, en niet enkel vrouwen en minderheids-groepen. Veel jonge witte mannen in de VS begonnen zich echter als de grote verliezers te identificeren. Zij menen dat hen onrecht is aangedaan. Velen van hen zeggen tot de Republikeinen te behoren. In zekere zin hebben ze gelijk: het soort banen waarvan witte 'blue collar'-families een generatie geleden leefden, verdwijnt snel. Maar dat dit soort banen verdwijnt, ligt niet aan vrouwen of minderheden die de baan zouden afpakken van deze jonge witte mannen. Het is het gevolg van een veranderende mondiale politieke economie.

Mede om deze reden wordt nog steeds de spot gedreven met feministen. Die is er altijd geweest. Dat er vandaag meer dan vroeger de spot mee gedreven wordt, heeft er vooral mee te maken dat veel sterk geëngageerde en bekende feministen inmiddels wat ouder zijn. Leeftijd-gerelateerde vooroordelen in de cultuur maken het thans nog eenvoudiger deze vrouwen af te wijzen.

Een laatste, maar daarom niet minder belangrijke vraag: hoe evalueer je de actuele politieke situatie in de VS? Op welke wijze beïnvloedt de regering Bush thema's inzake Vrouwenstudies? Denk je dat een Democratische regering daarop een ander beleid zou voeren?

De tweede termijn van de administratie Bush

zal desastreus zijn voor vrouwen. Vooreerst is er het symbolische, maar zeer zichtbare gegeven dat deze administratie gebruik maakt van een bepaald, ouderwets genderconstruct: de sterke, onafhankelijke cowboy als de betrouwbare held. De ondertoon bij de presidentsverkiezingen was dat John Kerry geen man is. Rekening houdend met deze beeldvorming, én met het onvermogen van de Democraten om hierop een sterk antwoord te bieden, geeft dit beeld de administratie Bush vrij spel voor een unilateraal buitenlands beleid, waarbij ze de Verenigde Naties, de Europese Unie, de Conventies van Genève etcetera gewoon negeert. Ik vrees dat de VS in de komende vier jaar een ongelimiteerde schade gaat berokkenen. Het cowboy-beeld spreekt zowel mannen als vrouwen aan. Het sluit elke discussie over mogelijke andere invullingen van man-zijn uit.

Ook op het vlak van binnenlandse politiek ziet de situatie er behoorlijk slecht uit voor vrouwen. Een aspect dat bijzondere aandacht verdient, is het duistere karakter van het Amerikaanse federalisme. Naarmate de rechtervleugel in de gerechtshoven talrijker wordt, kunnen we steeds sterkere aanvallen op progressieve federale wetgeving verwachten. Een voorbeeld hiervan is de aanval op de *Violence Against Women Act*⁴. Deze werd ongedaan gemaakt door een federaal gerechtshof omdat de rechten van de staat erdoor beperkt zouden worden. In dezelfde lijn is beslist dat de *Family Leave Act*⁵ niet van toepassing zou zijn op werknemers van de overheid, zoals leerkrachten. Bovendien zal de verzorgingsstaat verder worden ingeperkt en vervangen worden door 'medelijndend conservatisme', wat betekent dat men afhankelijk wordt van private liefdadigheid, een beetje zoals het was in de 17de eeuw.

Naar mijn mening, zal ook de toegankelijkheid tot voorbehoedsmiddelen en informatieverspreiding over voorbehoedsmiddelen afnemen. Bush moet immers de rechtervleugel van de Republikeinen tevreden stellen. En dit doel kan hij zonder veel moeite bereiken door 'religieus rechts' zaken als seksuele educatie en

Vrouwenstudies te laten bestrijden. We zien deze ontwikkeling nu reeds gebeuren en het zal wellicht nog erger worden.

Een democratische regering biedt geen garantie dat er meer aandacht is voor genderthema's. Maar je kan een Democratische regering wel nog in verlegenheid brengen met het gegeven dat bijvoorbeeld de Verenigde Staten de CEDAW-conventie, het verdrag gericht op de afschaffing van vrouwendiscriminatie, niet ondertekend heeft.

Er is nog een lange weg af te leggen voor vrouwen in de Verenigde Staten. Ik vrees dat geen enkele van die positieve stappen in de volgende vier jaren zullen worden gezet.

Noten

1. Met dank aan Judith Metz voor meelesen en waardevolle suggesties.
2. J.C. Tronto (1997). Verkeerde vooronderstellingen, verkeerde keuzen. Een feministisch perspectief op zorg en gezondheid. In: M. Verkerk (red.), *Denken over zorg. Concepten en praktijken*, Utrecht: Elsevier: De Tijdstroom, pp. 15-29.
3. Zie bijvoorbeeld de diverse publicaties van Patricia Benner. In 2004 werd aan de universiteit van Maastricht een proefschrift over deze thematiek verdedigd: M.J. Smits, *Zorgen voor een draaglijk bestaan. Morele ervaringen van verpleegkundigen*. Amsterdam: Aksant, 2004. Joan Tronto was lid van het promotiecollege bij dit proefschrift.
4. Het Huis van Afgevaardigden verklaarde zich in 1998 akkoord met de ontwikkeling van een geheel van activiteiten, waaronder trainings- en preventie-programma's, die burgers in staat moesten stellen de strijd tegen huiselijk geweld aan te gaan.
5. De *Family Leave Act* uit 1993 bood werknemers de kans om een aantal weken onbetaald verlof aan te vragen om de zorg voor kleine kinderen of hulpbehoevende ouders te kunnen opnemen.

Literatuur

- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: psychological theory and women's development*. Harvard: Harvard University Press.
- Komter, A. (1990). *De macht van de dubbele moraal. Verschil en gelijkheid in de verhouding tussen de seksen*. Amsterdam: Van Gennep.
- Manschot, H. (1994). Kwetsbare autonomie? Over afhankelijkheid en onafhankelijkheid in de ethiek van de zorg. In: H. Manschot & M. Verkerk (red.), *Ethiek van de zorg. Een discussie*. Amsterdam: Boom, pp. 97-118.
- Meulenbergs, T. (2003). 'Tweeverdieners zijn de nachtmerrie van het feminisme'. Voor Joan Tronto stopt de emancipatie niet bij vrouwen. In: *De Morgen*, 18 juli, p. 9.
- Olde, C. de & Slinkman E. (1990). *Het glazen plafond. Een inventarisatie van cijfers, literatuur en onderzoek met betrekking tot de doorstroom van vrouwen naar de top*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Smits, M.J. (2004). *Zorgen voor een draaglijk bestaan. Morele ervaringen van verpleegkundigen*. Amsterdam: Aksant.
- Tronto, J.C. (1987). Beyond gender difference to a theory of care. In: *Signs* 12, 4, pp. 644-663.
- Tronto, J.C. (1993). *Moral boundaries. A political argument for an ethic of care*. New York: Routledge.
- Tronto, J.C. (1997). Verkeerde vooronderstellingen, verkeerde keuzen. Een feministisch perspectief op zorg en gezondheid. In: M. Verkerk (red.), *Denken over zorg. Concepten en praktijken*, Utrecht: Elsevier: De Tijdstroom, pp. 15-29.
- Tronto, J.C. (1999). Age-segregated housing as a moral problem: an exercise in rethinking ethics. In: M.U. Walker (Ed.). *Mother time. Women, aging, and ethics*. Lanham Rowman & Littlefield Publishers, pp. 261-277.
- Tronto, J.C. (2002). The nanny question in feminism. In: *Hypathia* 17, 2, pp. 34-51.
- Verkerk, M. (1994). Zorg of contract: een ande-

re ethiek. In: H. Manschot & M. Verkerk (red.). *Ethiek van de zorg. Een discussie*. Amsterdam: Boom, pp. 53-73.

- Walker, M.U. (1998). *Moral understandings. A feminist study in ethics*. New York / London: Routledge.
- Walker, M.U. (2002). Truth and Voice in Women's Rights. In: *Onze Alma Mater – Leuvense Perspectieven* 56, pp. 365-378.
- Walker, M.U. (2003). *Moral contents*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Werkman, L. (1994). Zorg en emancipatie: een schijnbare tegenstelling? In: H. Manschot & M. Verkerk (red.). *Ethiek van de zorg. Een discussie*. Amsterdam: Boom, pp. 38-52.

Beeldmateriaal

- Foto pagina 26: Straightwords E-Zine, <http://straightwords.typepad.com>
- Foto pagina 27: National Institute of Standards and Technology, <http://www.nist.gov>